

Omantunnon uskotut miehet

James Ettema & Theodore Glasser:
CUSTODIANS OF CONSCIENCE.

Investigative Journalism and the Crafting of Public Virtue.

New York: Columbia University Press 1998. 218 s.

Custodians of Conscience on tavallaan vanhan kertausta. Se arvostelee journalismia tutuista syneistä: (naivista) realismista, omien arvojensa salaamisesta ja oman julkisen vastuunsa hämärtämisestä. Nämä ovat kaikki päteviä argumentteja, ja Ettema ja Glasser muotoilevat niitä vivahteikkaasti ja ytimekkäästi. Pelkästään tämän kritiikin hiottuna ja viimeistelynä kirjauksena käsillä olisi erinomaisen opus.

Mutta *Custodians of Conscience* etsii myös uudenlaista sisältöä näistä teemoista käytävään keskusteluun. Kirjan kohteena ei, kuten yleensä on tapana, ole päivittäinen uutisjournalismi, vaan tutkiva journalismi. Tässä kirjassa toimittajat eivät myöskään ole vain tutkimuksen kohde, vaan myös sen tietolähde. Ettema ja Glasser ovat haastatelleet noin kymmenen vuoden aikana yhdysvaltalaisia palkittuja tutkivia journalisteja, joiden käsitykset heidän omasta työstään otetaan kirjassa myös vakavasti. Tämän metodologisen jännitteen kanssa johdonmukaisesti kirjoittajat myös pyrkivät luovimaan realismin ja konstruktivismin välimaastossa, myöntämättä journalistien käytännöllistä tietoteoriaa oikeaksi, mutta myöskään kiistämättä heiltä oikeutta etsiä totuutta.

Lajinsa parhaat paradoksin silmässä

Kirjan tärkeä pohjavire on vanha väite, jonka mukaan journalismin keskeinen sosiaalinen funktio on vahvistaa vallitsevaa järjestystä. Samaan tapaan, mutta syvemmin kuin tavallinen rikosjournalismi, tutkiva journalismi vetää näkyviin

rajaa oikean ja väärän välillä. Tutkiva journalismi kertoo, kuten kirjoittajat sanovat, "moraalisia tarinoita huutavista vääryyksistä". Näin se samalla muistuttaa siitä, kuinka systeemin pitäisi toimia.

Tästä vääryyden paljastamisen missiosta alkaa purkautua tutkivan journalismin työnsä. Ettema ja Glasser kysyvät toimittajilta ja heidän jutuultaan, "kuinka voi paljastaa vääryyksiä tekemättä itse moraalisia arvioita?". Tutkijoiden vastaus on, että ei voi. Tutkivien journalistien vastaus on (päällisin puolin), että aika pitkälle voi. Vääryydet huutavat moraalisen arvionsa julki ihan itseksensä.

Tätä jännitettä kirjassa puretaan useamman ekskursioiden kautta. Tarkastelun kohteeksi joutuvat toimittajien tavat ja tottumukset nojata joihinkin annettuihin moraalisiin mittapuihin, heidän kerronnalliset ja esitystekniset keinonsa pysyillä (teksteissään) itse erossa arvovalinnoista, heidän keinonsa vahvistaa tietonsa paikkansa pitäväksi ja heidän tapansa oikeuttaa niiden tietojen julkaisemisen. Lyhyesti sanottuna, kirja havainnollistaa sitä monimutkaista tapaa, jolla arvot ja tosiasiat niivoutuvat toisiinsa journalismissa. Ja tätä kautta kirjan ideat kantavat tietysti kauas tutkivan journalismin ulkopuolellekin.

Ettema ja Glasser vievätkin keskustelun journalismin ja status quon suhteesta ainakin yhden askeleen tavallista pidemmälle. He sanoutuvat suorasanaisesti irti niin predestinoidusta funktionalismista kuin kriittisestä teoriastakin. Kirjan avainmuotoiluja on ajatus, jonka mukaan journalistit "tunnistavat, valitsevat, yksinkertaistavat ja tulkitsevat standardeja, joita yleisö kutsutaan käyttämään". Tätä työtä he kutsuvat "julkisten hyveiden muokkaamiseksi" (crafting of civic virtues), "julkisen moraalien retoriseksi rakentamiseksi" (s. 12). Tämä muokkaustyö ei pelkisty vallitsevien arvojen juhlimiseen, vaan joissakin tapauksissa voi aidosti haastaa niitä. Mutta mitään takeita haastavuudesta ei ole.

Tämä ei tietysti vielä sano paljon mitään muuta kuin että ääripäät ovat väärässä ja totuus on

jossain siltä väliltä. Mutta jotain pitävämpääkin voidaan journalismista tältä kannalta sanoa:

"Tukeepa journalismi sitten moraalisen järjestyksen muutosta tai pysyvyyttä, joka tapauksessa se kaivaa maata tuon järjestyksen alta estämällä arvoja koskevaa kriittistä keskustelua. Näin sillä on taipumus devalvoida niitä arvoja, joista se itse on riippuvainen." (s. 84)

Pohtiva ja vastuullinen ammattilainen

Tutkivaa journalismia pidetään usein ammattikunnan parhaiden hyveiden ilmentymänä. Kyse ei ole yksin siitä, että tutkivat toimittajat olisivat muita parempia, vaan myös siitä, että näille toimittajille toimituksissa on siunaantunut koko lailla sellaisia mahdollisuuksia, joiden puutteeseen vedoten uutisjournalisti voi (oikeutetusti) aina torjua osan kritiikistä.

Tutkimuskohteen ja aineiston valinnalla näyttää olevan ainakin kaksi tärkeää syytä. Ensiksi, aineisto on valittu niin että journalismi on vahvoilla. Ja osoittamalla, että tutkivassa journalismissa on pulmia, tutkijat toivovat, että heidän äänensä kantaa myös sen ulkopuolelle. Tutkittavalla kohteella annetaan siis mahdollisimman paljon köyttä.

Toisaalta kriittiselle tutkimukselle harvinaiseen tyyliin kirjan eräs tarkoitus on ajatella, että journalistien haastatteleminen ja tekeminen ovat validi tiedonlähde siitä, mitä journalismi on ja mitä se voisi olla. Voi olla, että toimittajat eivät välttämättä ole kovin hyviä muotoilemaan oman työnsä yleisiä periaatteita, mutta työstään puhuessaan he voivat samalla tuoda esiin joitakin avaintaitoja, sitä miten hyvä ammattilainen "tietää toimiessaan". Pitkällä köydellä siis ei ole tarkoitus hirtittää toimittajia tai antaa heidän hirttää itseään siihen.

Ettema ja Glasser kirjoittavat ihan vakavissaan muun muassa "jutun haistamisesta" (sensing a story). Muita ammattilaisen avaintaitoja journalismissa ovat ongelman "kehystäminen" (jutun rungon ja rajauksen keksiminen),

kyky tehdä tarvittavia siirtoja jutun viemiseksi eteenpäin ja sen pitämiseksi elossa, kyky neuvotella tilanteen kanssa ja soveltaa muodollisia kriteereitä ja niin edelleen. Ja löytyy kirjasta resepti tutkivan jutun kirjoittamisellekin. Eräs tähtitöimittäjä muotoilee sen näin:

"Kätsotaanpa. Alkuun anekdootti. Sitten kappale, jossa asian merkittävyys todistetaan. Sitten kirjoitat kappaleen jonka sanoma on 'Tämä nostaa esiin perustavaa laatua olevia kysymyksiä'. Ja sitten käyt koko homman kronologisesti läpi." (s. 57)

Kuulostiko tutulta?

Mitä pidemmälle kirja etenee, sitä kovemmaksi käy kirjoittajien kriitikki. Toimittajat tekevät kaikkea muuta kuin kertovat vain faktat ja jättävät lopun yleisön vastuulle. Itse asiassa he tekevät valtavasti töitä saadakseen 'faktat' puhumaan moraalisella aksentilla. Todistettuaan tämän kirjoittajat toteavat:

"...tutkiva journalismi tarjoaa päivittäisjournalismista aika lailla poikkeavan mallin sille, mitä toimittajien voi ajatella olevan velkaa yleisölleen. (...) Tutkiva journalismi ehdottaa, että vaikka journalismia ei voida eikä pidä vetää vastuuseen siitä, mitä yleisö ajattelee, sen voidaan ajatella olevan vastuussa siitä tosiasioiden kuvauksesta (...) jonka toimittajat ajattelevat olevan tosia." (s. 181)

Journalismin parhaiden edustajien puheesta löytyy näin pieni itu journalismin uudistamiseksi. Journalismi ei ole vastuussa yleisön ajatuksista, mutta se on meille velkaa sen, että se myöntää jatkuvasti tekevänsä moraalisia valintoja ja että tuo valintojen tekemisen prosessi kävisi näkyvämmäksi. Journalismi on velkaa yleisölle sen, mitä se on velkaa myös itselleen, sanovat Ettema ja Glasser. Se on itse asiassa aika paljon sanottu.

Realismin ja relativismin välimaastossa

Ottaan huomioon, että Ettema ja Glasser periaatteessa liittyvät siihen kuuroon, joka toittottaa journalismin naivin realistisen tietoteorian mahdolltomuutta, on aika

kiinnostavaa törmätä hiukan kirjan puolen välin jälkeen seuraavaan lauseeseen:

"Tarkoituksemme on enemmän antaa arvoa kuin kiistää se niiltä ihmisiltä, jotka etsivät sosiaalista maailmaa koskevaa totuutta ja pyrkivät kertomaan sen." (s. 132)

Kuten varmaan arvaatte, tässä joudutaan määrittelemään totuutta. Ettema ja Glasser ottavat vauhtia Hilary Putnamin ideasta, jonka mukaan totuudessa on kysymys siitä, miten käsityksemme eri asioista passaavat yhteen; miten uudet ajatukset istuvat vanhoihin kehyksiimme tai miten haitssemme maailman asiat käsitysjärjestelmiimme sopivilla tavoilla. Tämä 'sisäisen' totuuden teoria luovii realismin ja relativismin välistä: yhtäältä realismin vastavuusajatus on mahdoton, koska havaintomme ovat sisäistämämme systeemien muokkaamia, toisaalta kyse ei ole myöskään relativismista, sillä ajatus ei kiistä 'ulkoi-sen' todellisuuden olemassaoloa, vain sen riippumattoman, puhtaan havainnoinnin.

Tässä ei sinänsä ole mitään uutta. Mutta journalismin tutkimuksessa harvinaisempaa on se, että kun totuuden tavoittelemisen mahdollisuus näyttää kaikkoavan, Ettema ja Glasser vetävät sen uudelleen peliin sanomalla, että viime kädessä siinä, kuinka toimittajat havaitsevat tai eivät havaitse 'faktoja' on kysymys heidän sisäisestä järjestelmästänsä ja havaintojen 'sopivuudesta' siihen. Ja tämä järjestelmä on, vaikka journalistit sen kieltäisivätkin, myös – ja aina – moraalinen järjestelmä. Putnam itse saa kirjassa esitellä idean näin:

"... fakta (tai totuus) ja rationaalisuus ovat toisistaan riippuvaisia. Tosi asia on jotain, jonka uskominen on rationaalista.... rationaalisuus edellyttää relevanssin kriteereitä yhtä lailla kuin kriteereitä sille, mikä on rationaalisesti hyväksyttävää, ja ...relevanssin kriteereissämme ovat mukana kaikki meidän arvomme. Päätös, jonka mukaan jokin kuva maailmasta on tosi (...) ja että se vastaa relevantteihin kysymyksiin (...), nojaa meidän koko arvosuhteisuutemme systeemiin ja samalla paljastaa

sen. Olenolla, jolla ei olisi arvoja ei olisi myöskään tosiasioita." (136).

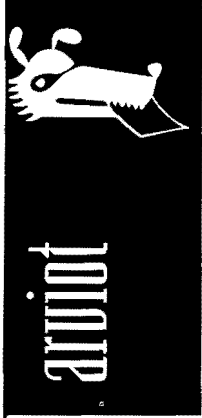
Juuri tutkivassa journalismissa paljastuu se, miten kovalla työllä toimittajat saavat löytämänsä tosiasiat 'sopimaan' jutusta syntyneeseen ideaan ja sen tarinaan. Puhuessaan tutkimuksesta he usein käyttävät kielikuvaa palapelistä, jonka palaset 'loksahtavat' paikalleen, mikä todistaa palaset tosiksi. Toimittajilta tässä kuvauksessa huomaamatta jää usein se, että "ne faktat, jotka näyttävät sopivan niin vakuuttavasti tarinaan, ovat jo alunperin tuon tarinan muokkaamia, aivan kuin tarina itsessään on moraalisen järjestyksen tuotosta" (s.145)

Hylkäämällä naivin realismin ja relativismin Ettema ja Glasser asettavat riman korkealle. Naivin empirisen realismin kannattajat näet kirjoittajien mielestä tavoittelevat mahdotonta – ja päästävät itsensä liian helpolla. Näet kun naivi realismi edellyttää arvovapaiden väitteiden ja riippumattoman todellisuuden vastaavuutta, se itse asiassa hautaa alleen sen, mitä totuuden etsijät käytännössä joutuvat joka päivä tekemään. Ne moraaliset voimat, jotka elävöittävät ja ohjaavat koko journalismia jäävät pimementoon. Journalismin käytäntöjen erittely antaaakin paljon osuvamman kuvan totuudesta ja sen luonteesta kuin journalismin oma tietoteoria. Totuuden suhteen tutkivan journalismin käytännöt ovat sen itseymmärrystä osuvampia.

Julkisuus, vastuullisuus ja solidaarisuus

Custodians of Conscience perustuu yli kymmenen vuoden työhön, jonka välietappeina Ettema ja Glasser ovat julkaisseet joukon artikkeleita. Tuohon aiempaan työhön tutustuneille kannattaa mainita, että tämä kirja on kokonaan uutta tekstiä. Vaikka se joissakin kohdin nojaa vahvasti aiemmin julkaistuihin kirjoituksiin, kyseessä on uusi teos, jossa aiheet on aseteltu koherentiksi (kuten valittuun totuusteoriaan sopii) juoneksi.

Ehkä kaikkein uusinta ja samal-

la hankalinta osuutta kirjassa on sen viimeinen luku, jossa pyritään katsomaan eteenpäin ja muotoilemaan näkyviin niitä arvoja, jotka tekisivät journalismista nykyistä arvokkaampaa. Kyse on enemmän siitä, millaisille arvoille journalismi voisi *perustua* kuin siitä, millaisia arvoja sen teksteistä olisi osoitettavissa. Nämä uudet arvot, sanovat Ettema ja Glasser, ovat itse asiassa hiljaisesti, käytännöllisesti jo nyt olemassa journalistisen käytännön sisällä. Siksi ne voisivat olla pohja "uudelle uskottavuuden teorialle joka olisi samaan aikaan pohtiva ja käytännöllinen". Tutkivan journalismin ekskursio nostaa esiin kolme journalismia ohjaavaa arvoa, jotka pitäisi panna avoimesti pöydälle, ja joihin pitäisi sitoutua. Vasta niihin sitoutuminen voi auttaa ylittämään journalismin nykyisiä rajoja. Ja paitsi että nämä arvot kalpaisivat kirjoittajien mielestä journalisteille, ne ovat myös se pohja, jolta he itse omassa työssään ovat 'löytäneet' tosiasioita tutkivasta journalismista.

Ensimmäinen näistä arvoista on *julkisuuden* priorisoiminen. Ettema ja Glasser eivät puhu vain siitä, että asioiden julkiseksi tekeminen vaikuttaa yleisön käsityksiin. Enemminkin julkisuudessa on kyse siitä, että asioiden julkistaminen luo yleisön, lataa tilanteen uudelleen loihittamalla esiin 'eloisan kuvitelman' siitä, miten oikea yleisö asioihin suhtautuu: kyse on sekä yleisön valistamisesta että sen luomisesta. Tutkivan journalismin käytännössä on sellaista moraalista energiaa, joka voi tehdä jostain tilanteesta julkisen. Mutta journalismin pulma tässä mielessä on, että journalismi on (tutkiva tai ei) monin tavoin sittenkin sidottu niihin arvioinnin resursseihin, joita meillä on tarjolla. Tällaisia tarjoavat esimerkiksi tavat ja laki ja niitä koskevat pohdinnat. Opetus on, että julkisen latauksen mahdollisuudet riippuvat paitsi journalisteista myös siitä, millaista arvokeskustelua me muut osaamme käydä.

Toinen arvoista on myös tuttu: vaatimus tilivelvollisuudesta tai *vastuullisuudesta*, joka on seurausta julkisuuden periaatteesta.

Tutkiva journalismi havainnollistaa hyvin sitä, miten journalismi pyrkii vetämään yhteiskunnalliset toimijat julkiseen vastuuseen tekemisistään ja tekemättä jättämisistään. Se joutuu usein – paradoksaalista kyllä – tekemään eniten töitä pakkottaakseen ne, jotka eivät *halua* sanoa mitään, puhumaan. Päivittäisen uutisjournalismin pulman on päinvastainen: julkisessa vastuussa olevat puhuvat eniten ja omasta tahdostaan. Mutta vastuullisuuden viemisessä eteenpäin journalismi törmää itse itselleen rakentamaansa aitaan: niin kauan kuin se keskittyy etsimään faktoja, se keskittyy löytämään ja tunnistamaan ongelmia, mutta vasta kun se tunnustaa ja tunnistaa faktojen ja arvojen erottamattomuuden, se voi pyrkiä osallistumaan tulevien ratkaisujen pohtimiseen. Nyt arvojen ja ratkaisujen pohtiminen jää muiden instituutioiden tehtäväksi, eikä journalismi edes tunnu erityisen halukkaalta valvomaan näiden pohdintaa, koska se nostaisi journalismin omat arvot esiin.

Viimeinen näistä uusista arvoista on ehkä yllättävin ja Etteman ja Glasserin käsissä kaikkein keskenäisin: *solidaarisuus*. Journalismille on (ainakin ollut) hiljaisella tavalla ominaista ajatus, että se kertoo yksille siitä, miten toisia kohdellaan väärin. Tällaisen tarinoinnin merkitys ei ole pieni nytkään, mutta arvon, johon se viittaa, soisi saavan näkyvämmän aseman journalismissa. Erityisesti solidaarisuuden suhteen journalismin kerroinnalliset mallit ja strategiat – tai niiden karkeus ja yksinkertaisuus – supistavat mahdollista moraalista latausta. Journalismin kyky herättää ja kultivoida empatiaa riippuu siis oleellisesti siitä, millaisia ovat tarinoinnin tavanomaiset tekniikat, sanovat Ettema ja Glasser. Mutta viime kädessä näiden tarinoiden nostattamat tuntemukset ja pohdinnat riippuvat tietyistä ihmisistä, jotka ylläpitävät journalismia lukemalla sitä. Kokonaan pohtimatta – ainakaan eksplisiittisesti – jää kirjoittajilta kysymys, voivatko *journalistien* tarinat herättää aitoa solidaarisuutta kohteitaan kohtaan. Vai missä määrin tarvittaisiin journalismia, joka antaisi ihmisten itse kertoa omat ta-

rinansa omalla äänellään, omalla sanastollaan.

Kirjan viime sivut jättävät ilmaan kysymyksen, joka sopii hyvin tekstin henkeen. Puhuessaan solidaarisuudesta Ettema ja Glasser näet vetoavat kahteen filosofiaan ja samalla kahteen erilaiseen solidaarisuuden painotukseen. Richard Rortylle solidaarisuus on ennen muuta erilaisuuden suvaitsemista, kykyä ajatella, että niin monin tavoin meistä eroavat ihmiset kuuluvat 'meihin'. Jürgen Habermasin käsissä solidaarisuus taas on jotain enemmän: se syntyy keskustelussa, jossa *luodaan* jotain uutta yhteistä pohjaa. Solidaarisuus on siis yhtä aikaa kutsu erilaisuuden sietämiseen ja yhteisen maaperän etsimiseen. Journalistien pitäisi solidaarisuuden arvon ohjaamina voida "olla mukana luomassa sellaista moraalista järjestystä, joka ansaitsisi heidän avoimen tukensa" (s. 201)

Hiukan auki jää se, kumpaan journalistien pitäisi pyrkiä enemmän, erilaisuuden hyväksymiseen vaiko yhteisten ratkaisujen etsintään. Näet Rortyn ohjaamana journalismista taitaisi tulla hiukkasen erilaista kuin Habermasin holhouksessa. Tässä voisi ehkä asettaa kirjoittajat itsensä heidän tutkimiansa journalistien asemaan ja todeta. Journalismin tutkijat eivät voi olla arvojen teoretisoinnissa kovin paljon innovatiivisempia kuin se moraalifilosofinen pohdinta, josta he ponnistavat. Kentties tässä kohden journalismin tutkijat voisivat irtautua tavastaan nojautua 'vanhempiin' ja jotenkin 'isommalta' kalskahtaviin oppiaineisiin ja katsoa, voisiko tällaisten abstraktien käsitteiden tutkiminen konkreettisesti journalistisessa ai-neistossa tuoda uutta myös yleisempään filosofiseen tai teoreettiseen keskusteluun.

Kuten monet muutkin, Ettema ja Glasser sanovat, että journalismissa(kin) on meneillään historiallinen pohdinnan aika. Heidän tavoitteensa on, että tuo pohdinta laajenee tulee osaksi työn julkista puolta. Journalistit, omatunnon uskotut miehet, ovat meille velkaa sen, sanovat kirjoittajat, journalistien uskotut miehet?

RISTO KUNELIUS